

ONA TILI TA'LIMI MAQSADLARINI AMALGA OSHIRISHDA LEKSIKOLOGIK BILIMLARNING O'RNI

Nazarova Dilnoza G'ulomovna

Buxoro viloyati, Peshku tumani, 28-maktab o'qituvchisi, p.f.f.d (PhD).

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22724349>

Qabul qilindi: 4-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 11-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 12-sentabr 2026-yil

Annotatsiya

Mazkur maqolada ona tili ta'limining asosiy maqsadlarini amalga oshirishda leksikologik bilimlarning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Leksikologik bilimlarni o'zlashtirish orqali o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, so'zlardan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, leksikologiyani o'qitish jarayonida ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlashning metodik imkoniyatlari asoslangan.

Kalit so'zlar:

ona tili ta'limi, leksikologiya, leksik bilim, lug'at boyligi, nutqiy kompetensiya, kommunikativ yondashuv, so'z ma'nosi, ta'lim maqsadi, nutq madaniyati.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarning faqat muayyan bilimlarni egallashiga emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo'llay olishiga, mustaqil fikrlashi va o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda ravon ifodalay olishiga qaratilgan. Bu borada ona tili ta'limi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ona tili shaxsning tafakkuri, nutqi va ma'naviy dunyosini shakllantiruvchi muhim vositalardan biridir.

Ona tili ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarda til birliklaridan nutqiy vaziyatga mos va maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur maqsadga erishishda tilning lug'aviy qatlamini o'rganuvchi leksikologiya bo'limi muhim o'rin tutadi. Chunki insonning fikrni aniq, ravon va ta'sirchan ifodalashi, avvalo, uning lug'at boyligi hamda so'zlardan foydalanish malakasiga bog'liqdir.

Leksikologiya tilning lug'aviy tarkibi, undagi so'zlarning ma'nosi va qo'llanish xususiyatlarini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi hisoblanadi. Ushbu bo'lim orqali o'quvchilar so'z va uning lug'aviy ma'nosi, bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlar, ma'nodosh, shakldosh va zid ma'noli so'zlar, iboralar, eskirgan hamda yangi so'zlar haqida muayyan bilimlarni egallaydilar.

Biroq leksikologik bilimlarni o'qitish faqat nazariy tushunchalarni o'zlashtirish bilan cheklanmasligi lozim. Chunki ona tili ta'limining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda egallangan bilimlarni nutqiy faoliyatda qo'llash ko'nikmasini shakllantirishdir. Shu nuqtai nazardan leksikologik bilimlar o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Nutqiy kompetensiya o'quvchining til vositalaridan turli kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri va o'rinli foydalana olish qobiliyatini ifodalaydi. Leksikologik bilimlar mazkur kompetensiyaning shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Masalan, sinonim so'zlarni o'rganish o'quvchilarga bir xil mazmunni turli usullarda ifodalash imkoniyatini beradi. Bunda o'quvchi so'zlarning ma'no nozikliklarini anglab, nutqiy vaziyatga eng mos birlikni tanlashga o'rganadi.

Antonimlarni o'rganish orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi va qiyoslash qobiliyati rivojlanadi. Ko'p ma'noli so'zlar va omonimlarni o'zlashtirish esa so'z ma'nosini kontekst asosida anglash ko'nikmasini shakllantiradi. Bu jarayon o'quvchining nafaqat lingvistik bilimlarini, balki tahliliy tafakkurini ham rivojlantiradi.

Leksikologik bilimlarning ona tili ta'limi maqsadlarini amalga oshirishdagi asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirishdan iborat. Lug'at boyligi nutqning mazmunan boy, aniq va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi. Lug'at zaxirasi yetarli bo'lmagan o'quvchi o'z fikrini to'liq va ravshan ifodalashda qiyinchilikka duch keladi. Shuning uchun ona tili darslarida yangi so'zlarni o'rgatish, ularning ma'nolarini aniqlash va faol nutqda qo'llashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Bu jarayonda matn asosida ishlash samarali metodlardan biri hisoblanadi. O'quvchilarga turli uslubdagi matnlarni taqdim etish orqali yangi so'zlarning ma'nosini kontekst asosida aniqlash, ularning sinonim va antonimlarini topish, so'zlarning nutqdagi uslubiy xususiyatlarini belgilash mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Leksikologik bilimlar o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Nutq madaniyati, avvalo, so'zlarni to'g'ri tanlash va ularni o'rinli qo'llash bilan bog'liq. So'zning ma'nosini to'liq anglamasdan yoki uning uslubiy xususiyatlarini hisobga olmasdan foydalanish nutqda noaniqlik va mantiqiy kamchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli leksikologiyani o'qitish jarayonida so'zlarning ma'no va uslubiy xususiyatlarini nutqiy vaziyat bilan bog'liq holda o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Ona tili ta'limining rivojlantiruvchi maqsadlarini amalga oshirishda ham leksikologik bilimlarning imkoniyatlari keng. So'z ma'nolarini qiyoslash, ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, kontekstga mos so'zni tanlash kabi topshiriqlar o'quvchilarning mantiqiy va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Ayniqsa, muammoli topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi.

Masalan, o'quvchilarga ma'nodosh so'zlar qatori berilib, ulardan muayyan nutqiy vaziyat uchun eng mos so'zni tanlash talab qilinishi mumkin. Yoki matndagi noo'rin qo'llangan so'zlarni aniqlash va ularni mos birliklar bilan almashtirish topshirig'i beriladi. Bunday mashqlar nazariy bilimlarni amaliy nutqiy faoliyat bilan bog'lashga xizmat qiladi.

Leksikologik bilimlarning tarbiyaviy imkoniyatlari ham katta. Tilning lug'at tarkibida xalqning tarixi, madaniyati, urf-odatlar va milliy qadriyatlar o'z aksini topgan. Milliy-madaniy mazmunga ega so'z va iboralarni o'rganish o'quvchilarda ona tiliga hurmat, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy qadriyatlarga sadoqat tuyg'ularini shakllantirishga yordam beradi.

Bugungi ona tili ta'limida leksikologiyani o'qitishda kommunikativ yondashuvni qo'llash muhim metodik ahamiyatga ega. Kommunikativ yondashuv til birliklarini alohida holda emas, balki real nutqiy vaziyatlar bilan bog'liq tarzda o'rgatishni nazarda tutadi. Shu asosda o'quvchilar leksik birliklarning faqat ma'nosini bilibgina qolmay, ularni qaysi vaziyatda va qanday maqsadda qo'llash mumkinligini ham o'zlashtiradilar. Shunday qilib, leksikologik bilimlar ona tili ta'limining ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarini o'zaro bog'liq holda amalga oshirish imkonini beradi. Leksik bilimlarni nutqiy faoliyat bilan integratsiyalash o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili ta'limi maqsadlarini amalga oshirishda leksikologik bilimlar muhim didaktik va metodik ahamiyatga ega. Leksikologiyani o'qitish orqali o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, mustaqil va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish mumkin.

Leksikologik bilimlarni o'zlashtirish jarayonida nazariy ma'lumotlarni amaliy nutqiy faoliyat bilan uzviy bog'lash ta'lim samaradorligini oshiradi. Shu bois ona tili darslarida so'z va uning ma'no xususiyatlarini o'rganish jarayonini kommunikativ, muammoli va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Natijada o'quvchilar nafaqat tilning lug'aviy imkoniyatlari haqida bilimga ega bo'lادilar, balki ulardan turli nutqiy vaziyatlarda samarali foydalanish ko'nikmalarini ham egallaydilar. Bu esa ona tili ta'limining bosh maqsadi

— o'z fikrini aniq, ravon, mantiqiy va ta'sirchan ifodalay oladigan barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ona tili fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlari.
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va boshq. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009. – 416 b.
3. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. – 185 b.
4. Nazarova D. O'zbek tili leksikasining mustaqillik yillaridagi taraqqiyoti // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2021-yil, 2-son. – 152-154-b. (13.00.00; № 23)
5. Nazarova D.G. Unconventional ways of teaching students' morphological features of nouns // European journal of research and reflection in educational sciences, UK, ISSN 2056-5852 VOL.8.NO.10, 2020. 92-98 –p. (Impact Factor: SJIF = 6.630)

Аннотация.

В данной статье освещается роль и значение лексикологических знаний в реализации основных целей обучения родному языку. Анализируются вопросы расширения словарного запаса учащихся, развития их речевой компетенции и формирования навыков уместного и целенаправленного использования слов посредством усвоения лексикологических знаний. Также обосновываются методические возможности обеспечения взаимосвязи образовательных, воспитательных и развивающих целей в процессе преподавания лексикологии.

Ключевые слова:

обучение родному языку, лексикология, лексические знания, словарный запас, речевая компетенция, коммуникативный подход, значение слова, цель обучения, культура речи.

Abstract.

This article highlights the role and importance of lexicological knowledge in achieving the main objectives of mother tongue education. The issues of expanding students' vocabulary, developing their communicative competence, and forming skills for appropriate and purposeful use of words through the acquisition of lexicological knowledge are analyzed. The methodological possibilities of ensuring the integration of educational, developmental, and upbringing objectives in the process of teaching lexicology are also discussed.

Keywords:

mother tongue education, lexicology, lexical knowledge, vocabulary, communicative competence, communicative approach, word meaning, educational objectives, speech culture.